

Марина Борисівна Кумпан,

вчитель англійської мови і зарубіжної літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи Одеської приватної спеціалізованої школи I–III ступенів “Гармонія” з поглибленим вивченням іноземних мов та інформаційних технологій

СИСТЕМА ВПРАВ З ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ГІМНАЗІЙ У ТЕАТРАЛІЗОВАНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті подано систему вправ з формування англомовної лексичної компетенції в учнів старших класів гімназій у театралізованій діяльності. Запропоновано критерії відбору вправ та основні положення формування англомовної лексичної компетенції учнів старших класів. Виокремлено типи, групи та види вправ. Запропоновано практичні завдання до кожного етапу формування англомовної лексичної компетенції.

Ключові слова: англомовна лексична компетенція, театралізована діяльність, система вправ.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із пріоритетних напрямків модернізації освіти є навчання іноземної мови в школі. Воно створює умови для комунікативно-психологічної адаптації школярів до нового мовного світу, сприяє подоланню бар'єрів у використанні іноземної мови як засобу спілкування. У свою чергу, лінгвістична та змістова складові іншомовного спілкування залежать від словникового запасу учнів і вміння оперувати ним у реальних комунікативних ситуаціях. Ретроспективний аналіз проблеми дослідження надав можливість констатувати, що актуальність цієї теми не зменшується впродовж багатьох років, залишаючись значущою для теорії та практики навчання англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема формування іншомовної лексичної компетенції досліджувалась у працях таких

вітчизняних і зарубіжних учених як: В. О. Артемов, Л. В. Банкевич, І. В. Баценко, І. М. Берман, А. Є. Боковня, В. А. Бухбіндер, Н. Г. Вишнякова, В. Є. Горбачов, Ю. В. Гнаткевич, О. Ю. Долматовська, Ю. О. Жлуктенко, В. С. Коростильов, Е. В. Мірошніченко, О. П. Петрашук, С. М. Степашенко, О. Б. Тарнопольський, Н. С. Форкун, О. В. Чічкова, С. П. Шатілов, R. Carter, M. McCarthy, R. Ellis, R. Gairns, D. Gardner, M. Lewis, I. Nation, N. Schmitt, L. Taylor та ін. Вони, зокрема, дослідили способи і прийоми розкриття значень іншомовних слів, призначених для рецептивного засвоєння; проаналізували дію лексичного механізму в різних видах мовленнєвої діяльності; вивчили процес функціонального опанування лексики з урахуванням закономірностей породження мовленнєвих висловлювань; розробили нові типи та види вправ для навчання термінологічної лексики; визначили критерії й описали процедуру відбору лексичних одиниць для формування словника-мінімуму.

Проте, у теорії і практиці навчання учнів старших класів англійської мови відсутня науково обґрунтована методична система формування англійської лексичної компетенції учнів засобом театралізованої діяльності, зокрема, відсутня система вправ з формування англійської лексичної компетенції учнів у театралізованої діяльності.

Метою статті є розробка системи вправ з формування англійської лексичної компетенції учнів у театралізованої діяльності. Об'єктом дослідження є англійська лексична компетенція учнів старших класів, а предметом – система вправ формування англійської лексичної компетенції в учнів старших класів гімназій у театралізованої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Система вправ є основним чинником, який забезпечує навчальний процес та досягнення успіху в опануванні мови. Під системою вправ, слідом за Н. Гез, розуміємо організацію взаємопов'язаних навчальних дій, розміщених у порядку наростання мовленнєвих або операційних труднощів з урахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь, навичок і характеру існуючих актів мовлення [1, с. 31]. З метою побудови системи вправ з формування

англомовної лексичної компетенції (далі – АЛК) учнів нами було розглянуто вимоги до вправ як основного засобу організації навчальної діяльності та визначено типи та види вправ для формування лексичної компетенції.

Вимогою до першого структурного компонента вправи “завдання” є наявність мотиву (вмотивованість) до виконання певної мовної/мовленнєвої дії. У завданні до вправи повинно чітко вказуватися, з якою метою учні виконують вправу. Мотивація до навчання учнів старших класів англомовної лексики забезпечувалася шляхом стимулювання пізнавальної потреби учнів під час театралізованої діяльності.

Ще однією вимогою до завдання є елемент новизни, оскільки у реальному спілкуванні людина завжди дізнається про щось нове або інформує будь-кого про якісь події. Наявність елемента новизни у завданні до вправ з формування АЛК засобами театралізованої діяльності забезпечувалася шляхом варіювання автентичного мовного матеріалу, який учні не опрацьовували раніше, і впровадження елементів театралізованої діяльності у процес навчання.

Наступною вимогою як до завдання, так і до змісту вправи постає культурологічна спрямованість, оскільки вивчення іноземної мови невідривно пов'язано з культурою. Н. Скляренко зазначає, що зміст переважної кількості вправ повинен знайомити учнів із культурними реаліями країни, мова якої вивчається, її історією, традиціями, характерами та звичками людей [6, с. 3]. Отже, цій вимозі повністю відповідає автентичний матеріал (різних жанрів), що використовується під час проведення театралізованої діяльності: вистав, свят, конкурсів, драматизації художніх англійських творів.

Розглянемо вимоги, які висуваються до виконання завдання вправ. За ступенем керованості мовленнєвими діями тих, хто навчається, розрізняють повністю керовані мовленнєві дії, частково керовані дії і дії з мінімальним рівнем керування [6, с. 4]. Рівень керованості мовними/мовленнєвими діями учнів при виконанні вправ залежав від етапу формування лексичної компетенції учнів старших класів засобами театралізованої діяльності.

Стосовно вимоги наявності/відсутності опор до системи вправ увійшли вправи як без опор, так і з опорами. При формуванні лексичної компетенції учнів засобами театралізованої діяльності використовувались такі опори: збірки дитячих віршів, прозаїчних творів, текстів для драматизації, відеосюжети театральних постанов, таблиці, малюнки, схеми, театральні атрибути, декорації. Контроль проводився після кожного етапу навчання. За його допомогою перевірялась ефективність методики, що впроваджується.

Для визначення типів та видів вправ з формування АЛК учнів старших класів гімназій необхідно визначити основні критерії відбору вправ. У сучасній методиці викладання іноземних мов не існує єдиної загальної класифікації вправ. У дослідженні ми опиралися на критерії класифікації вправ, запропонованих С. Ніколаєвою і Н. Скляренко [5]. Критеріями були: 1) спрямованість вправи на прийом або видачу інформації; 2) комунікативність; 3) характер виконання; 4) участь рідної мови; 5) місце виконання.

За критерієм спрямованості вправи на прийом або видачу інформації розрізнялися рецептивні, репродуктивні, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні та продуктивні вправи. У дослідженні переважали вправи рецептивно-продуктивного і продуктивного характеру. Відповідно до критерію комунікативності вправи поділялись на комунікативні (мовленнєві), умовно-комунікативні (умовно-мовленнєві) та некомунікативні (мовні). Некомунікативні вправи впроваджувалися на I етапі навчання і передбачали знайомство з новими лексичними одиницями (далі – ЛО), їх сполучуваністю одна з одною та з раніше вивченими. Умовно-комунікативні вправи було спрямовано на первинне закріплення ЛО й автоматизацію дій з ними. Комунікативні вправи було спрямовано на розвиток уміння оперувати вивченими ЛО у мовленні, вживати вивчений лексичний матеріал у всіх видах мовленнєвої діяльності на рівні вирішення складних творчих завдань, наближених до реальної комунікації. За критерієм “характер виконання” переважали усні вправи. Згідно з критерієм “участь рідної мови” переважали одномовні вправи (англійська мова). За критерієм “місце виконання” вправи

виконувалися як під час уроку під керівництвом вчителя, так і в позаурочний час.

Основними для формування АЛК учнів старших класів стали такі положення: 1) формування лексичних навичок та вмінь учнів старших класів у системі роботи над основними видами мовленнєвої діяльності базується на знаннях про слово, лексичні одиниці, їх стилістичні функції, на первинних лексичних навичках і вміннях, що були набуті в початковій та середній школах; 2) у роботі над формуванням АЛК усебічно враховується взаємозв'язок мови і мовлення, мовлення та мислення. Максимальне використання дидактичного матеріалу надає змогу розширювати мовленнєву практику учнів, забезпечує базу для формування необхідних навичок. Через мовний матеріал учні пізнають дійсність, розвивають мислення, формують навички доречного і точного вживання ЛО у власному мовленні; 3) формування АЛК учнів відбувається з урахуванням усіх когнітивних процесів людської ментальності (уваги, пам'яті, мислення, уяви, сприйняття); 4) формування АЛК учнів базується на врахуванні рівнів засвоєння лексики англійської мови (сприйняття, осмислення, запам'ятовування; застосування знань у схожій ситуації за зразком; застосування знань у новій ситуації); 5) для ефективного формування АЛК учнів існує необхідність багаторазового прослуховування та відтворення нових ЛО в мовленні.

Німецький психолог Г. Еббінгауза стверджував, що забування починається одразу після заучування: основна втрата відбувається у перші 1–2 доби, особливо у перші півгодини-годину. При цьому загальна втрата є настільки вагомою, що за дві доби зберігається лише чверть інформації [7]. Усупереч такому твердженню радянський психолог С. Рубінштейн зазначив, що криву забування за Г. Еббінгаузом отримано для випадку забування беззмістовних складів, а не осмисленого матеріалу. Учений акцентував, що міцність запам'ятовування осмисленого матеріалу є значно вищою ніж запам'ятовування неосмисленого матеріалу. Матеріал, який закріплюється механічно, без достатнього розуміння, піддається більш швидкому забуванню

[4, с. 284]. Отже, можна зауважити, що для продуктивного запам'ятовування лексичного матеріалу необхідним є його осмислення, постійне повторювання і застосування у мовленні.

Ураховуючи ці дані психології, необхідно так конструювати початок роботи над новим словом, щоб використовувати за можливістю більшу кількість різноманітних вправ у момент першого подання лексичного матеріалу, щоб забезпечити максимальну кількість повторень нового слова. За даними вчених (Р. Мартинова) [3], для досягнення такої мети слід набрати не менше 20 повторень кожного слова в різноманітних тренувальних діях, щоб слово перейшло в активний словник учнів. Такий підхід вимагає від вчителя пильної уваги до вибору вправ, призначених для первинного відпрацювання лексики й організації роботи з нею. Вчитель повинен створити сприятливі передумови для свідомого засвоєння учнями англомовної лексики як при виконанні найпростіших “технічних” вправ, так і при використанні навчальних комунікативних ситуацій за рахунок наслідування.

Ефективним у сенсі запам'ятовування нових ЛО буде також використання комбінованих прийомів, в яких поєднуються різні засоби, як наприклад аудіовізуальні, візуально-кінестетичні тощо.

Відтак, ураховуючи розглянуті критерії відбору вправ та основні положення формування АЛК учнів старших класів, представимо систему вправ для формування АЛК учнів старших класів гімназій у театралізованій діяльності. Розроблена система вправ, створена за принципом “від простого до складного”, тобто від рівня слова, словосполучення, речення до рівня понадфразової єдності, відповідає трьом етапам формування АЛК учнів (когнітивно-збагачувальний, тренувально-творчий, творчо-імпровізаторський) і складалася з трьох підсистем: 1) мовно-тренувальні з елементами театралізованої діяльності, спрямовані на набуття лексичних знань та формування лексичних навичок учнів; 2) мовленнєво-тренувальні з частковою театралізацією, спрямовані на подальше формування лексичних навичок, розвиток лексичних умінь і збагачення словникового запасу учнів; 3) творчо-

комунікативні з повною театралізацією, спрямовані на застосування сформованих лексичних навичок та вмінь у різні види мовленнєвої діяльності.

Вправи виконуються на трьох рівнях: слова; словосполучення, фрази; речення, текст. Це забезпечує поступовий перехід від ознайомлення учнів та автоматизації навичок і вдосконалення їхніх умінь на рівні словоформи, вільного сполучення слів до вільного конструювання фрази/речення та згодом до ситуативного вживання засвоєного мовного матеріалу при висловлюванні своїх думок, а також контекстне розуміння такого матеріалу при читанні й аудіюванні.

Мета першої групи вправ – набуття лексичних знань, формування лексичних навичок. Засвоєння лексичного матеріалу здійснюється за рахунок взаємодії учнів з англomовною лексикою без опори на текст, за допомогою чого знімаються труднощі розуміння тематичної лексики та відбувається підготовка до виконання завдань із більшим охопленням матеріалу. Для цієї групи вправ доцільним є використання переважно некомунікативних (неконтекстних), повністю керованих вправ зі слуховими чи зоровими формальними опорами. Вони можуть непрямо повідомляти значення слова чи словосполучення або містити елемент здогадки і таким чином не лише сприяти первинному закріпленню лексики, але й задіювати зв'язки з іншими аспектами мови (граматикою, фонетикою). У цих вправах вчитель так компонує матеріал, щоб забезпечити багаторазовий повтор нових слів. Доцільно подавати нові слова та словосполучення в різних зв'язках з уже знайомими лексемами, що надає учням можливість запам'ятовувати ці слова в типових для них поєднаннях з іншими словами. Навичка вважається сформованою, за словами Г. Городілової, якщо швидкість виконання мовних операцій іноземною мовою дорівнює швидкості виконання аналогічних операцій рідною мовою [2]. Це рецептивно-репродуктивні типи вправ, до яких належать: презентаційні, впізнавальні, підстановчі, комбінаційні, трансформаційні, конструктивні, асоціативні – з використанням паралінгвістичних засобів.

У вправах цієї групи театралізована діяльність не була основним засобом навчання, бо на цьому етапі переважали некомунікативні вправи. Під час виконання таких вправ використовувалися лише елементи театралізованої діяльності, такі як застосування невербальних засобів комунікації (жести, міміка, пантоміміка), інтонаційні засоби виразності (темп мовлення (швидкість вимови складів, слів, фраз: прискорення/уповільнення темпу), паузи, наголоси, тональне забарвлення слів, ритм), що сприяє вираженню почуттів та емоцій за допомогою голосу.

Мета другої групи вправ – подальше формування лексичних навичок, розвиток лексичних умінь і збагачення словникового запасу учнів, розвиток творчого потенціалу учнів. Вільне володіння мовою на високому рівні асоціюється, перш за все, з лексичними навичками та вміннями, які забезпечують функціонування лексики у мовленні, тобто володіння репродуктивними лексичними навичками: виклик ЛО з довготривалої пам'яті, зовнішньо мовленнєве відтворення ЛО у потоці мовлення; миттєве сполучення цієї одиниці з іншими словами, що створюють синтагму і фразу за правилами лексичної сполучуваності; а також володіння рецептивними лексичними навичками, тобто навичками розпізнавання та розуміння ЛО активного і пасивного мінімумів при читанні й аудіюванні, навичками обґрунтованої здогадки про значення ЛО, які належать до потенційного словника при читанні та аудіюванні, навичками користування різними видами словників.

Робота над засвоєнням іншомовної лексики є трудомісткою і передбачає безперервне накопичення та розширення словникового запасу й оперування ним у різних видах мовленнєвої діяльності.

Подані вправи поділялися на: 1) вправи з формування лексичних навичок у говорінні; 2) вправи з формування лексичних навичок у читанні та аудіюванні. Це були вправи із частковою театралізацією. За своїм характером ці вправи є умовно-комунікативними, частково керованими та індивідуальними. Вони передбачають наявність мовленнєвого завдання і ситуації, що

забезпечують принцип інтерактивності, а також можливість використання слухових та зорових змістових опор.

Мета третьої групи вправ – застосування сформованих лексичних навичок і вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності. У склад цієї групи входили вправи, які забезпечують поступовий перехід від удосконалення лексичних навичок до розвитку мовленнєвих умінь. Усі вправи, що виконуються на цьому етапі, є комунікативними, з мінімальним керуванням, вони призначені для індивідуальної та групової роботи. Такі вправи повинні містити мовленнєву ситуацію і мовленнєве завдання. Вправи містили: відтворення прочитаних сюжетів книг для домашнього читання або проглянутих фільмів, рольові ігри, сценарні ігри, театралізовані ігри. Зазначені вправи сприяють формуванню в учнів продуктивних умінь самостійно, доречно та творчо використовувати лексичні одиниці в англomовному підготовленому і непідготовленому мовленні.

Упровадження творчих завдань з театралізованою спрямованістю на рівні тексту відшліфовують мовленнєву майстерність учнів, розвивають їхні вміння інтегрувати сформовані лексичні навички та вміння у контекстні висловлювання, які надають можливість давати оцінку того, що відбувається, висловлювати власну думку за допомогою нових ЛО у поєднанні з раніше вивченими і словесно відображати бачення тієї чи іншої проблеми, а також ведуть до саморозкриття та самоактуалізації учнів.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що запропонована система вправ є теоретичною конструкцією, яка функціонувала в межах певної моделі навчального процесу, реалізувалася на старшому етапі навчання в гімназіях і пройшла дослідно-експериментальну перевірку в реальних умовах процесу навчання в українських школах з поглибленим вивченням англійської мови.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Перспективним напрямком дослідження може стати розробка методики формування

англомовної лексичної компетенції в студентів мовних спеціальностей у театралізованій діяльності.

Список використаної літератури

1. Гез, Н. И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1969. – № 6. – С. 29–40.

2. Городилова, Г. Г. К вопросу о характеристике начального этапа через уровень сформированности навыков и умений говорения / Г. Г. Городилова ; под ред. А. А. Миролюбова, Є. Ю. Сосенко // Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе. – М. : Русский язык, 1976. – С. 39–45.

3. Мартинова, Р. Ю. Цілісна загальнометодична модель навчання іноземних мов : [монографія] / Р. Ю. Мартинова. – К. : Вища шк., 2004. – 454 с.

4. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.

5. Склярєнко, Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н. К. Склярєнко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–8.

6. Склярєнко, Н. К. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов / Н. К. Склярєнко // Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов : зб. наук. пр. – К. : Київський держ. пед. ін-т іноземних мов, 1992. – С. 9–14.

7. Ebbinghaus, H. Uber das Gedachtnis. Untersuchungen zur experimentellen Psychologie / Hermann Ebbinghaus. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971. – 109 s.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Боднар С. В.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2013.

Кумпан М. Б. Система упражнений по формированию англоязычной лексической компетенции учеников старших классов гимназий в театраллизованной деятельности

В статье представлена система упражнений по формированию англоязычной лексической компетенции учеников старших классов гимназий в

театрализованной деятельности. Предложены критерии отбора упражнений и основные положения формирования англоязычной лексической компетенции учеников старших классов. Выделены типы, группы и виды упражнений. Предложены практические задания для каждого этапа формирования англоязычной лексической компетенции.

Ключевые слова: англоязычная лексическая компетенция, театрализованная деятельность, система упражнений.

Kumpan M. B. System of exercises for developing senior pupils' English language lexical competence using drama techniques

The article presents the system of exercises aimed at developing senior pupils' English language lexical competence using drama techniques. The criteria of choosing definite exercises and the main principles of lexical competence formation are offered. The types, groups and kinds of exercises are distinguished. The practical tasks for each stage of developing English language lexical competence are given.

Key words: English language lexical competence, senior pupils, drama activity, system of exercises.